

Aspectes diferencials i comparatius de la investigació històricoeducativa als Països Catalans: una reflexió en veu alta sobre la feina d'historiador de l'educació catalana

PERE SOLÀ

Universitat Autònoma de Barcelona

Aquest fòrum on ens trobem representats investigadors de la història educativa de tota l'àrea lingüística catalana, amb motiu de les XII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, ens permet un seguit de consideracions sobre els precedents i el present d'aquesta especialitat: la història de l'educació catalana o als territoris d'expressió lingüística catalana. Pel repartiment de feines amb els altres dos membres de la taula rodona, doctors Bernat Sureda i Alejandro Mayordomo, centro aquesta exposició en el cas principatí, no sense, però, alguna incursió comparativa (1) i sobretot tenint en compte una certa visió globalitzadora de l'evolució de l'educació als nostres territoris.

L'ànim que mou aquesta revisió no és altre que estimular projectes paral·lels de caire històric i comparatiu. De fet aquesta ha estat una de les raons de la inclusió d'aquesta taula sobre la recerca històricoeducativa a cadascun dels Països de llengua catalana a aquestes Jornades.

Pensem que no són tan abundants com això fins ara -més aviat es compten amb els dits- societats acadèmiques d'abast de Països Catalans o de

llengua catalana. Vull dir que, comptat i debatut, som -en tant que societat d'estudiosos- una institució d'una certa singularitat, atès que els que en formem part hem anat creient més o menys en l'operativitat d'un determinat marc territorial, i no per un resistencialisme neo-romàntic propi de l'actitud del que desafortunadament hom ha batejat com a "historiografia frontpopulista" (2).

Com veurem, sembla clar que hi ha vies d'actuació comunes en camps encara no prou explorats, i sobretot treient partit de perspectives noves, com la qüestió de la coeducació, o de perspectives més tradicionals, però no tractades encara amb prou profunditat a partir de casos locals, com el tema de la llengua al sistema educatiu. La mateixa Història Local pot propiciar importants treballs de comparació de processos de transmissió cultural i educativa, sempre que defugui el tancament localista, de formació a la qual la comunitat investigadora avui es mostra prou sensible, sense acabar-se'n però de sortir (3).

Serà un exercici estimulants també revisar a fons el que s'ha fet als diversos encontres o Jornades d'Història de l'Educació als Països

(1) A l'hora d'acabar de redactar la meua aportació a la taula rodona del 31 d'octubre de 1995 sobre la "investigació històrico-educativa als Països Catalans", trobem que els dos altres ponents no han lliurat el seu text, la qual cosa descompensa un tant aquesta reflexió a tres bandes. Pel que fa al professor A. Mayordomo, l'esquema de la seva intervenció, lliurat a l'organització de les Jornades abans de les mateixes, era aquest: "*La investigació històrico-educativa al País Valencià. I. L'estudi històric de l'educació: plantejaments teòrics i metodològics. 1. Història científica 2. Història i estructura social: a) la complexitat de l'educació com a fet social; b) història de l'educació i projecte col·lectiu. II. Història de l'Educació al País Valencià: camps o territoris d'investigació. 1. Contribucions a la conformació dels estudis històrics de l'educació valenciana 2. Treballs i accions més recents i en curs a) revisió de les orientacions de recerca b) perspectives actuals de a investigació c) altres iniciatives. 3. La necessària ampliació i renovació temàtica*". Alejandro Mayordomo Pérez és autor d'una útil: (1991) *Història local de l'educació. Propostes i fonts per a una Història de l'Educació en la societat valenciana*, Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació de la Universitat de València, 179 pp.

(2) PUJOL, E. (1993), *El descrèdit de la història*, Girona, p. 166. Per cert, entre les iniciatives d'abast de Països Catalans, l'autor sembla desconèixer la Societat d'Història de l'Educació.

(3) Ho veiem en la dificultat per reciclar i treure profit de treballs locals i comarcals d'història escolar com el remarcable: EQUIP d'HISTÒRIA DE L'ENSENYAMENT DEL C.E.A. (1982), *La Història de l'Educació des d'una perspectiva local. L'ensenyament a Alcover*, Alcover.

Catalans i què n'ha sortit d'escaient i de redundat dels materials publicats per la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, revisió que podria començar amb una catalogació crítica d'aquests materials.

Tornen velles preguntes, com la de si hi ha (i hi ha hagut) una "pedagogia catalana" susceptible de la narració historiogràfica? Té sentit fer-se aquesta pregunta?, i, sobretot: ¿és pertinent aquest qüestionament en moments en què més aviat Europa cerca, per raons òbvies, la seva identitat supranacional en tots els ordres de la cultura?

Veuríem en la qüestió una certa simetria amb el debat que hi ha hagut aquests darrers anys entorn dels aspectes epistemològics i polítics d'una "història" nacional catalana. Com se sap, de manera recurrent hom discuteix als nostres fòrums acadèmics i públics si hi ha raons per a una "Història de Catalunya" i si s'avança cap a la construcció d'una Història dels Països o territoris d'expressió lingüística catalana. En aquest sentit, mesura de prudència serà servir una mica al marge la recerca i docència d'un debat que de vegades s'ha desenvolupat aquests darrers anys amb gran virulència i passió gremial, i on en ocasions s'han produït afirmacions doctrinals massa tallants (4).

Ara bé, tot i ser aconsellable de mantenir l'espai acadèmicodocent un tant al marge d'aquest debat, no per això caldrà menys que un camp disciplinar com el que mira de refer la història educativa d'aquestes terres conegui les aportacions metodològiques dels historiadors de cada un o de tots els territoris de llengua catalana. Al capdavant, el que es tracta d'aclarir és la qüestió de si està justificat un tractament diferencial o diferenciat d'una història de l'educació dels territoris catalans, tant des del punt de vista temàtic com acadèmicocientífic.

Creiem que aquest "tractament diferenciat" trobaria plena justificació si es donés la circumstància que, significativament, la societat on es troben les institucions que conreen aquest àmbit acadèmic reclami la revisió del propi coneixement de les seves arrels històriques, dels seus "senyals d'identitat" (5); i, també, si apareix que aquests "senyals d'identitat" siguin percebuts col·lectivament amb prou nitidesa. Es tracta, doncs, en definitiva, d'una qüestió de voluntat

col·lectiva i de percepció social, sempre tenint en compte que la percepció de la diferència col·lectiva, basada en l'acceptació del que s'és i s'ha estat -percepció que es prolonga en alguna forma de projecte de futur- és bàsica en la determinació del que entenem per fet nacional.

Ara bé, ¿quins territoris, quins individus i grups i quins referents conformen aquest projecte nacional o aquests projectes nacionals? És important de contestar a aquesta qüestió si es vol fer la història de la cultura i la educació dels territoris catalans. Uns territoris definibles per la seva característica de "identitat oberta" (O.Fullat), amenaçada, segons aquest autor, per una "identitat dominada" per instàncies políticament controladores com el govern central o els governs autonòmics, els sindicats, els partits polítics o els grups de pressió d'interessos econòmics (6).

Certament, identitat col·lectiva i projectes educatius tenen quelcom a veure, i així ho percebem a través de l'anàlisi històrica.

La història educativa catalana: una qüestió semàntica?

¿Es el mateix parlar de la "història de l'educació a Catalunya" i de "història de la pedagogia catalana"? I ¿què podem dir de la comparació de processos a nivell de Països Catalans?

Cada territori, amb les seves característiques diferencials de tota mena (geogràfiques, demogràfiques, polítiques, culturals o lingüístiques) forneix al cap dels segles un determinat balanç, una mena d'invisible "score" de les seves realitzacions, assoliments i fracassos en tots els àmbits de l'activitat humana. Un d'aquests àmbits és certament l'educació, que mai no s'ha d'abstreure de tot el procés humà/social. Es en aquest sentit que als seixanta i setanta es va posar tant d'èmfasi en la història "social" de l'educació.

La història de l'educació dels territoris de llengua catalana és la que ha tingut lloc en un àmbit geogràfic concret i definit, en el qual s'ha anat estructurant amb el pas dels segles el sentit d'una certa comunitat d'interessos, una llengua comuna (això sí, amb variants d'acusada personalitat) i uns trets culturals i una sensibilitat quant als valors de vida relativament semblants.

Alguns autors han batejat aquest mínim comú

(4) BALCELLS, A. (al pròleg a: J.M. SALRACH, J.M., 1981:1, "Introducció: *"Els Països Catalans són una necessitat cultural basada en la llengua comuna, filla d'uns mateixos orígens històrics, i són també un projecte polític de desenvolupament mancomunat de tres països germans sotmesos durant tres segles a l'acció alienant i disgregadora de l'Estat espanyol"*).

(5) COLOM, A. a l'article "Història, Educació i Nacionalisme" publicat a Diari de l'Escola d'Estiu, Palma, 28/8/1980, considera que "a nivell general, i també de Mallorca, l'estudi i el treball històric-educatiu s'han d'inscriure en la necessitat urgent que tenen els pobles de conèixer la seva pròpia identitat".

(6) FULLAT, O. (1994), "Models d'escola nacional", in: *Avui*, Barcelona, 6 i 13 d'octubre de 1994, p. 17.

denominador (o subtil ciment comunitari) amb el nom de "catalanitat". I és que la llengua, com la geografia econòmica tradicional (que forma part del fenomen supranacional de la mediterraneïtat) defineixen una identitat que no ha de fer perdre de vista, malgrat això, les diferències i peculiaritats regionals, quant al desenvolupament històric i les experiències col·lectives.

I és en aquest sentit que és important adonar-se del perill de continuar confonent la història de l'educació dels territoris tocats d'una manera o altra d'aquesta catalanitat amb la història educativa "al" Principat, o el que és més greu, amb la història escolar de la ciutat de Barcelona. De manera que la complexa i rica experiència pedagògica illenca, valenciana o catalana desplegada en el temps no s'ha de confondre en cap cas amb l'experiència educativa "a" Catalunya, tal com massa sovint s'ha fet.

Unes consideracions sobre la recerca històricoeducativa valenciana i balear

El mateix podem dir més al sud pel que fa a una polarització excessiva entorn de la capitalitat cultural de la ciutat de València. Al País Valencià hi ha hagut i hi ha una valuosa producció historiogràfica de vegades connectada als moderns desenvolupaments de la història de la ciència. Des d'aquesta perspectiva ha estat objecte d'anàlisi el desenvolupament científic i acadèmic de la Universitat Literària de València. Recordem que l'estudi de força aspectes referits a l'educació en la història valenciana va ser iniciat de manera força matinerana a partir del treball d'autors com Ortí i Figuerola, Teixidor i Trilles. Interessava sobretot als primers publicistes el tema ja al·ludit de la universitat de València, però també la qüestió de la xarxa escolar de la capital del Túria i de la resta de ciutats del Regne de València.

També hi ha hagut força estudis sobre el krausisme al País valencià. Sabem que el krausoinstitucionisme constitueix el corrent pedagògic per excel·lència de la burgesia liberal espanyola contemporània. D'altra banda, al llarg dels darrers decennis s'han obert o aprofundit importants camps d'estudi sobre l'evolució medieval i moderna de l'escolarització al País Valencià, sobre la contribució valenciana al moviment científic, filosòfic i pedagògic renovador del segle XVIII, sobre la incidència educativa del catolicisme social de finals del XIX

i principis del XX. I sobre les connexions entre el moviment obrer i l'educació fins a 1939.

L'any 1971 León Esteban presentà la seva tesi doctoral sobre la reforma universitària a la segona etapa de la Il·lustració valenciana. En certa manera el seu ascendent va impregnar l'orientació del Departament d'Història de l'Educació de la universitat valenciana. En aquells moments destaquen, d'altra banda, les aportacions de Vicent, Marian i Josep Lluís Peset, de A. Gallego Barnés i de J. Gallego Salvadores o I. Gutierrez Zuloaga. Diverses comunicacions de caire històricoeducatiu van ser presentades al Primer Congrés d'Història del País Valencià (1971).

Segons MAYORDOMO (1991:57), fruit d'aquesta empena inicial va ser la presentació en el decurs de les dues últimes dècades d'unes vint tesis doctorals sobre la història educativa valenciana. En aquest sentit cal referir-se a investigadors com R. Calatayud, J.M. Fernández Soria, J.M. Lázaro, C. Ruiz, Mercedes Vico, P. Ballarín, J.A. Blasco Carrascosa, F. Canes i d'altres, en el camp dels estudis pedagògics, i d'altres procedents d'altres àmbits acadèmics, com és ara el cas de L. Robles, López Piñero, M. Peset, Navarro Brotons, Piqueras Arenas, M. Baldó, X. Paniagua, A. García Bonafé o M.F. Mancebo.

Hi ha també una manera de fer història educativa valenciana mirant d'evitar sistemàticament el Principat. Pot tractar-se bé d'un simple problema de cultura acadèmica. Amb exemples ens entendrem millor. No fa massa ha aparegut un valuós i molt ben documentat treball de Carme Agulló Díaz (7) entorn de la història educativa de la Vall d'Albaida durant la II República i la guerra civil. A partir de l'evolució escolar republicana a la vall d'Albaida, Agulló analitza si el reformisme pedagògic de la II República va ser possible a la zona rural. Obra molt ben documentada, té tota la raó el prologuista Professor Cándido Ruiz Rodrigo, de la Universitat de València, quan ens diu que aquest llibre aborda la temàtica educativa de la II República des de la perspectiva de la història local, bo i afegint-se al "*bon nombre de monografies que sortosament, s'ha ampliat considerablement a València en la darrera dècada, amb un nivell historiogràfic com més va més acceptable*". El prologuista afegeix que l'autora ha sabut fugir dels paranys de la perspectiva local. Es realment així? ¿En quina mesura "*el llibre de Carmen (...) possibilita una*

(7) AGULLÓ DÍAZ, C. (1994), *Escola i República. La Vall d'Albaida 1931-1939*, Història Local/17- Diputació de València, Centre d'Estudis d'Història Local, València, 262 pp. Treball que podríem comparar amb un descripció d'una jove estudiant de canvis educatius republicans a l'extrem sud dels territoris de llengua catalana: MORENO SECO, M. (1995), *Conflicto educativo y secularización en Alicante durante la II República (1931-1936)*, Diputació d'Alacant, Alacant.

interpretació rigorosa de la singularitat regional valenciana dins el marc de la seua història general? (p. 11).

L'autora repassa la política escolar dels ajuntaments, la construcció d'edificis escolars, la millora del material docent, la substitució de l'ensenyament religiós, el paper de la Inspecció educativa, l'acció social de l'escola, la participació social en l'ensenyament, l'educació de les dones i les classes d'adults. Veu, fins i tot, un clar paral·lelisme entre els organismes republicans de participació social i els existents durant el mandat socialista d'aquests darrers lustres, definits per la LODE. Agulló descriu les experiències educatives del període bèl·lic, bo i constatant que si l'avanç en les infraestructures escolars es va veure impedit per la guerra, la transformació ideològica de l'escola no solament no va aturar-se sinó que es va accelerar. Continua la política republicana de preocupació per la cultura i l'educació, ara però amb una component més "proletària", amb especial èmfasi en els instituts obrers i l'ensenyament professional, així com en la culturització dels soldats als acantonaments militats de la zona, representada per les Milícies de la Cultura, i es refereix a les experiències anarquistes, en una zona que no tenia gaire tradició llibertària directa, a diferència d'altres del País Valencià. La tasca educativa de les dones i la lluita contra l'analfabetisme en plena guerra també són punt tractats i resulta particularment útil l'estudi que l'autora fa de la disminució de l'analfabetisme a la zona durant el període republicà, descens que ella vincula directament a la creació tant d'escoles infantils com de centres d'adults.

El balanç de tot el període 1931-1939 és jutjat com a molt positiu per Carmen Agulló Díaz: la Vall d'Albaida no va ser una zona especialment convulsionada entre 1931 i 1939, de manera que els efectes del reformisme republicà i de la radicalització ideològica del període bèl·lic s'hi poden estudiar força bé. L'avanç en infraestructura escolar va ser espectacular: més d'un 40% d'escoles noves!, amb la provisió consegüent de personal. La tendència a obrir l'escola a la societat i l'assaig de participació social a una escola definida pel seu arrelament al medi físic i cultural, constitueixen també altres punts d'inflexió del discurs i de la pràctica republicana en una comarca que és definida per Agulló com a pionera en la reivindicació del valencià a l'escola, tot subratllant que aquest aspecte del valencianisme cultural de l'època a la Vall resta poc conegut encara. En fi, la Vall es va veure afectada per l'afluència de refugiats i evacuats, la qual cosa va obligar a fer un replanteig de la política escolar,

no exempt de moltes improvisacions degudes a les urgències.

Ara bé, tot i l'essencial bondat d'aquest estudi comarcal, presenta al meu parer encara una manca revel·ladora del que dèiem: són quasi inexistentes les referències a fonts i literatura primària i sobretot secundària sobre el reformisme escolar coetani al Principat i a les Illes, sobretot si recordem que les condicions polítiques, socials, culturals, lingüístiques i escolars catalanes i valencianes presenten molts punts de contacte: la influència de l'anarco-sindicalisme, la característica de ser zones de reraguarda durant bona part de la guerra, l'afluència massiva de refugiats i evacuats, etc. Es incomprendible que els abundants treballs sobre el reformisme escolar català i sobre el CENU (com el mateix llibre d'E. Fontquerni i M. Ribalta sobre el CENU) ni tan sols no se citin una sola vegada. Es el que dèiem: si no comparem en termes historicosocials reals processos, experiències col·lectives i situacions pròximes, patim el perill de recaure en un localisme mal entès.

L'establiment de ponts de recerca entre territoris

La recerca en el camp historiogràfic que descrivim va trobant el seu espai, "haciendo camino al andar", per utilitzar la bella expressió del poeta andalús. Els inevitables grans buits d'informació i les mancances en investigació de base, serveixen l'investigador d'esperó i estímul, per bé que els mitjans institucionals i els recursos humans no han abundat tant com fóra de desitjar.

Paulatinament, aquesta recerca històrico-pedagògica ha contribuït a anar reconstituint, mal sigui parcialment i amb ponts encara precaris, un procés educatiu secular, bo i posant l'accent, això sí, en determinats moments o moviments esdevinguts en l'àmbit territorial de la llengua i la cultura catalana, i afavorint la construcció d'un univers de sentit, una terminologia i una problemàtica comuna als investigadors i docents, estudiosos i estudiants de les distintes institucions científiques i centres universitaris dels Països Catalans.

La utilització de la perspectiva històrica permet, per una part, copsar els *trets comuns* en els processos històrics, culturals i educatius dels diversos territoris de l'espai lingüístic català. I alhora permet apamar en la seva importància les dissimilituds i originalitats en els processos. Com sempre, la història cultural i educativa va molt lligada a les vicissituds de la història social, econòmica i política. En el nostre cas, no hi ha gaires dubtes que ja l'expansió mercantil medieval (molt lligada a l'imaginari nacional català o si

voleu a la mitologia actual catalano-valenciana-balear i fins i tot aragonesa), de vegades afavorida i d'altres obstaculitzada per la política imperialista de la casa reial catalano-aragonesa, va ser al capdavant un producte de la potència de València, Mallorca o Perpinyà i no pas només de Barcelona. Recordem que els països integrants de l'antiga corona d'Aragó, juntament amb Normandia-Anglaterra, foren les primeres àrees europees on despuntà l'afirmació d'una nació-estat modern, com han subratllat autors com Pierre Vilar.

Es cert, d'altra banda, com ha puntualitzat Albert Balcells, que la manca de sincronització en els moviments polítics i les tensions internes dels països confederats en la corona catalano-aragonesa van ser perfectament compatibles amb uns "elements bàsics nacionals", no pas només del segle XII al XV, sinó també durant els segles XVI i XVII. Però cal evitar de totes totes visions romàntiques que ens portarien a mitificar una estructura feudal i imperialista que oprimia la majoria de la població, i que mai no va abandonar les seves formes oligàrquiques, ni abans ni després de 1714.

Als segles XVI i XVII, malgrat el desenvolupament ininterromput d'una literatura popular en català, rica i viva, la decadència de la literatura catalana culta va ser determinant, atès que coincidia amb el desenvolupament del llibre gràcies a la impremta, i coincidia també amb l'interès de l'Humanisme per l'ennobliment i la modernització dels idiomes vulgars. Això va afavorir la dislocació de la consciència lingüística dels Països Catalans. De manera que alguns van començar a considerar els idiomes de cada país com a diferents.

Posteriorment, amb el liberalisme burgès, l'empenta de la idea d'estat-nació cimentador i unificador, per una banda, i per l'altra la disparitat de ritmes en els processos d'industrialització i d'estructuració de formacions socials, van determinar la progressió dels trets particularistes entre catalans, mallorquins i valencians, malgrat que gent de cultura influents a l'estat liberal, com el polític navarrès Pascual de Madoz, tenien perfectament clara, per exemple, la qüestió de la unitat lingüística més enllà de les diferències dialectals entre catalans i valencians a mitjan segle XIX.

Al Principat el procés d'industrialització va anar conformant una típica estructura de classes

(burguesia-proletariat). Aparegueren projectes socials, culturals i educatius diferenciats. Monés(1977) distingeix entre un "pensament escolar" catòlico-conservador, liberal-burgès, republicanà i obrerista (8). Aquests corrents ideològics van exercir notable influència en un sistema escolar, afectat també per una administració escolar dibuixada per la Llei Moyano de 1857, en la qual cada cop era més acusada l'actuació dels professionals de la docència, els mestres, que a poc a poc s'anaven organitzant en funció d'interessos professionals que veien amenaçats.

Naturalment té raó Antoni J. Colom en fer veure que les diferències entre l'estructura sociopolítica de les societats catalana i mallorquina van determinar diferències en el desenvolupament educatiu d'ambdues comunitats (9). Ben fàcilment podem estendre aquesta consideració al cas valencià, que comptava i compta amb una classe dominant activa, de base financera i comercial, ben arrelada ja al segle passat (10).

Recordem que a les Illes Balears, entorn de la Universitat de les Illes (abans i després d'independitzar-se de les universitats barcelonines) s'ha desenvolupat un nucli de conreadors més o menys ocasionals de la historiografia educativa, representat per A. J. Colom, J. Oliver, B. Sureda, G. Janer Manila, T. Mulet o I. Moll. En una línia interdisciplinària, inicialment àgil, aquests i altres autors (a Menorca, A. Murillo, etc.) han ajudat, amb els seus estudis, a fer comprendre millor el llast dels factors socials en relació a la renovació pedagògica propugnada des de moviments metodològics i organitzatius de reforma escolar. Aquí cal destacar la funció d'autors com d'A. J. Colom en una perspectiva generalment fructífera i oberta, que té en compte la funció social de la història de l'educació, així com la dedicació metodològica de B. Sureda. Ambdós van dur a terme un treball pioner sobre fonts històricoeducatives impreses a Mallorca (1980), la Bibliografia per a una Història de l'Educació a Mallorca (11). Cal també esmentar un altre treball significatiu més recent sobre els llibres de text a les Balears entre 1775 i 1975, obra dirigida per Bernat Sureda Garcia, amb treball d'Elies Altes Pons i Jordi Vallespir i Soler. Treball útil com a instrument, bàsicament de caire descriptiu. Si, en definitiva, el que hom troba a faltar a la producció històricoeducativa balear dels

(8) J. MONÉS (1977): *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya, 1833-1938*, Barcelona.

(9) COLOM CAÑELLAS, A.J.(1991): *Assaig d'Història de l'Educació a la Mallorca Contemporània*, U.I.B., Palma, 19, 381-391 ("El moviment de renovació pedagògica: relacions catalano-mallorquines"), inicialment publicat a *Bulletí de la Societat Catalana de Pedagogia*, Barcelona, núm. 0, 45-60.

(10) A.CUCÓ (1989), *País i estat: la qüestió valenciana*, Tres i Quatre, València

(11) in: "Fontes Rerum Balearium", vol. III (1979-1980), (2) 450-480, 374-424.

darrers vint anys és de vegades un aprofundiment en la història real del sistema educatiu, podem dir que treballs com *La producción de obras escolares en Baleares (1775-1995)* (Universitat de les Illes Balears, Palma 1992) ajudaran sens dubte a pal·liar aquesta mancança i avançar en la realitat històrica de l'educació i l'escola "comuna" o "ordinària", sense el coneixement de la qual l'acció renovadora dels segles XIX i XX no s'entén bé.

Hom troba a faltar històries territorials fetes des de fora. Potser aquesta manca de visions externes no ja d'estrangers, sinó simplement d'estudiosos d'altres regions (balears que parlin de la història educativa valenciana, o catalans que parlin de la illenca) -condiciona una certa repetició temàtica i genera una sensació un pèl anguniosa com d'estar sempre girant entorn d'un punt. Per exemple, llegint algun autor illenc no em puc estar de pensar que poc s'ha innovat en la interpretació general de l'evolució de l'educació pública balear abans del segle XX des del temps de les monografies de Jaume Pomar i Fuster i de Rafael Ballester, és a dir exactament des de principis d'aquest segle que aviat se'n acabarà. El primer d'aquests autors (la Ciutat de Mallorca 1868-1910) al seu *Ensayo histórico sobre el desarrollo de la instrucción pública en Mallorca* (Palma de Mallorca, 1904) desenvolupa una ambiciosa panoràmica de l'educació a l'illa amb una primera part sobre les fundacions lul·lianes i la universitat de Mallorca, una segona sobre l'Institut Balear, començant per la "influència de Jovellanos en la fundació de l'Institut Balear", i una tercera part que inclou notícies sobre les Escoles de Mestres (masculina i femenina) al segle passat i començaments del present, l'Escola de la Misericòrdia i les escoles de Nàutica i de Belles Arts.

El prolíxe treball de Pomar -professor a ciutat; el 1902 accedí a catedràtic de geografia i història a Maó; havia estat premiat als Jocs Florals de Barcelona de 1890 i 1891- és, com no s'estan de dir coetanis seus com Ballester i autors de més cap aquí, criticable tècnicament. Li manca sovint una justificació documental explícita. Però això no li treu interès ni validesa com a font directa dels fenòmens educatius i institucions educatives del seu temps. En aquest sentit vull destacar, pel seu caràcter simptomàtic, la descripció detallada i la conceptualització altament favorable que fa de l'Escola Normal de Mestres de Balears del Reial Col·legi de la Puresa de Maria Santíssima. Si Pomar transmet una visió prou estàtica i conformista, no per això deixa de tenir interès el seu dictamen de 1904 (op.cit., p. 340): tot fa creure que ens trobem en uns temps favorables a la pedagogia, moguts

per iniciatives renovadores com aquella famosa gira escolar al bosc de Bellver el 1897 i el fet emblemàtic de destinar la primera pedra treta de les muralles a la fundació de l'Escola Model del futur..., però encara calen a les Balears moltes escoles, la instrucció no ha penetrat a totes les classes socials, encara que hi ha a Mallorca una massa il·lustrada segurament superior a la de moltes regions; d'altra banda -afegia Pomar- el salari dels ensenyants era baixíssim, els col·legis privats amb prou feines podien mantenir-se, i els seglars no podien resistir la concurrència dels religiosos, i les "classes directores" no feien el que podrien a favor de la difusió de l'ensenyament i oblidaven la rendibilitat a mig termini de la inversió en educació, d'acord amb la màxima, tòpica al segle XIX, "quan s'obre una escola es tanca una presó". És interessant la rèplica de Rafael Ballester, al treball de Pomar. Em refereixo al *Bosquejo histórico sobre la Instrucción Pública en Mallorca*, imprès també el 1904 a Palma de Mallorca a la mateixa impremta, l'establiment tipogràfic de F. Soler Prats.

Seguint les passes de Josep Lluís Pons i Gallarza, Rafael Altamira i Alfred Morel-Fatio, Rafael Ballester (Ciutat de Mallorca, 1872-Tarragona, 1931), que escrivia a "L'Almudaina" (Palma de M.) de Miquel dels Sants Oliver a finals del segle passat, exercí d'historiador. Catedràtic de geografia i història als instituts de Palència, Girona i Valladolid, el treball sobre la instrucció pública a Mallorca demostra amplis coneixements generals dels corrents historiogràfics de la seva època i un afany de desmitificar la història moderna de Mallorca, dominada al segle XVIII pel "fanatismo huero y ceremonioso" (p.13) i, en el terreny de la cultura, per la lluita de dues escoles, la tomista i la lul·lista, dominicans i franciscans, "marrells" i "gorrions". Ara bé, amb la fundació de la Societat Econòmica d'Amics del País, el 1779, comença, segons Ballester, la segona etapa de la instrucció pública mallorquina. Fins aleshores l'escola era una mera extensió del convent: "*hasta entonces puede decirse que no había existido lo que hoy llamamos pedagogía nacional. La enseñanza, y muy especialmente la primaria, no había tenido existencia real y verdadera dentro de los problemas colectivos*" (p.14), encara que no havien faltat algunes iniciatives particulars seglars, estudiades per Enric Fajarnés. Ballester fa seva la visió d'educació pública "progresista" que veu en Rousseau la paternitat de la pedagogia "nacional" moderna, i no s'està de criticar el paper dels ordes religiosos, i en particular dels jesuïtes "siempre intrigantes" (p. 27) pel que fa al control de l'ensenyament universitari mallorquí. Un ensenyament

universitari fruit d'una laboriosa tradició de quatre segles, de manera que quan "*Mallorca como reino independiente o autónomo iba en señalada y visible decadencia fue cuando llegaba a triunfar la tradición luliana que, amparándose en la autoridad de los reyes y de los pontífices, se estatúa definitivamente y se reglamentaban sus enseñanzas para decaer luego envueltas entre las ruinas del antiguo régimen*" (p.28). Efectivament la butlla papal autoritzant l'erecció de l'antic Estudi General Lul·lià en Universitat Lul·liana data de 1673, però fins a 1697 no en van ser confirmats els estatuts. La fi formal d'aquest centre universitari data de 1829, però la seva comesa educativa havia mort molt abans.

Després de les creacions de la Societat Econòmica -que culminen en la creació de l'Institut Balear l'any 1835-, les institucions d'ensenyament públic a Mallorca han estat, per una part, l'Institut de batxillerat (amb diferents denominacions, com "Institut General i Tècnic") i per l'altra l'Escola Mercantil o Institució Mallorquina d'Ensenyança, a la qual dedica un sentit panegíric, com a única institució mallorquina orientada vers l'ideal d'"escola model". Com els autors que han tractat de la història escolar del XIX català -com Carrera i Pujal- Ballester es declara franc anti-estatista: la pedagogia oficial ha matat l'originalitat i la fesomia pròpies de l'educació mallorquina (p. 46), i només va poder escapar a aquest malefici, bé que per poc temps, la Institució Mallorquina d'Ensenyança, entre 1880 i 1887, nascuda al si o al calor de l'Ateneu Balear: "*Hubo en algunos puntos de España (aunque pocos), entre ellos Mallorca, un momento de lucidez, como acontece con los agónicos(...). Aquella institución fue un meteoro, es cierto; un día de sol en el país de las brumas, una ventana abierta a la civilización y a la vida moderna; fue una esperanza para Mallorca, y lo es todavía porque la semilla está echada*" (op. cit., pp. 55-56).

Ballester és molt dur amb Pomar i la seva manca de rigor acadèmic (pp. 60 i 61), com no s'estan de recordar autors posteriors com el mateix Jaume Lladó i Ferragut a la seva història de la Universitat Literària de Mallorca, i té raó, però això no treu mèrit ni interès a la vasta visió de Pomar ni invalida la seva concepció intuïtiva -no gaire conseqüent, de totes maneres- de la pedagogia com a inserta en un complex de civilització i cultura. I en aquest sentit sembla ridícula i mesquina la crítica ballesteriana que Pomar "*trata en su libro de otros muchos asuntos que más que a la enseñanza, pertenecen a la historia de la civilización y de la cultura. Tal ocurre, por ejemplo, con el establecimiento de la*

imprensa en Miramar y la escuela cartográfica mallorquina, cuestiones éstas que ninguna relación ni concomitancia tuvieron con la enseñanza, aunque parezca a primera vista lo contrario" (p. 61).

Tornant però al fil de la nostra reflexió, la impressió dominant és que els projectes de treballs comparatius entre estudiosos de cada àrea territorial són encara gairebé per encetar. Pel que coneixem, les comparacions seran més fàcils com més reculem en el temps i ens aproximem a les èpoques d'unes estructures administratives i estatals comunes. En canvi, el punt de vista comparatiu ha demostrat ser de més mal aplicar en èpoques més pròximes. Ni Galí ni Vicens Vives no semblen -especialment aquest darrer- creure en la operativitat d'un marc de civilització catalana comú al Principat, Illes i País Valencià. Encara Galí entén la importància de l'element vertebrador lingüístic. I, pel que fa a Vicens Vives, ens resulta factible una "lectura" pedagògica de la seva aproximació moralista a *Notícia de Catalunya*. El resultat de la mateixa en cap cas no serà gaire ric.

La tradició historiogràfica sobre l'educació catalana: una sinopsi

No cal dir que la producció literària o historiogràfica sobre el passat de l'educació al Principat i em temo que als Països Catalans és tan antiga com dispersa. Els historiadors i pedagogs, de vegades els narradors, han mostrat des del molt antic en certs moments interès per personatges i institucions educatives.

Lentament en el temps, la història de l'educació dels Països Catalans ha anat construint, amb penes i treballs, sense quasi ni adonar-se'n, el seu espai acadèmic i científic. Actualment les universitats dels Països Catalans tenen estudiosos que se'n ocupen, començant per les de més tradició, la de Barcelona i la de València. Antigament, la Història de la Pedagogia sols s'impartia a les Escoles Normals (Escoles de Formació de Mestres) com una disciplina professionalitzadora entre altres. Díficilment passava de ser una matèria descriptiva que acumulava dates, personatges i institucions. Per descomptat, ni un dels "manuals" utilitzats pels estudiants de Magisteri, tenien en compte per res qualsevol tipus de fet "diferencial".

Res d'estrany en això, ja que tampoc no hi ha hagut a les nostres latituds historiadors de l'educació en el sentit modern del mot (tot seguit dic què entenc per "modern") abans d'Alexandre Galí. Possiblement sigui amb aquest polígraf plenament autodidacta com ho van ser altres destacats pedagogs de principis de segle-i potser paradoxalment pel fet de ser autodidacta- que

només ben entrat el nostre segle emergeix als Països Catalans un saber crític sobre la història de l'educació entesa en tota la seva complexitat.

Per saber crític sobre la història de l'educació i la pedagogia en un sentit modern entenc una manera de fer història que produeix, rescata i acumula dades significatives sobre la història de la transmissió educativa i les situa, valent-se de les eines conceptuals (teòriques) adequades, en el tot social i cultural canviant d'una col·lectivitat oberta al món. Em penso que aquesta manera de treballar l'estrena a casa nostra el pedagog de Camprodon.

Abans el que hi ha -i molt- són contribucions historiogràfiques, de manera molt precises i precioses, sobre persones i institucions d'ensenyament. I, el fet que no hi hagi una manera de fer "moderna" no implica absència d'aportacions que indiquen una consciència històrica i una voluntat de rigor, i que ni hagi hagut, almenys des del segle XVIII, *elements esparsos d'una historiografia educativa*. Podem remuntar-nos, a aquest propòsit, als estudis d'Antoni Capmany Surís i de Montpalau (Barcelona 1742-Cadix, 1813), que a la tercera part de *Memorias Históricas de Barcelona* reféu la història de la constitució de les corporacions d'ofici de Barcelona, i també els treballs de Lluçà Gallissà i Costa, a cavall dels segles XVIII i XIX, així com la producció de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, entre altres.

D'antic hi ha memorials d'institucions educatives o acadèmiques, gènere historiogràfic que continua fins avui, segurament el més prolífic, amb mostres tant representatives com la monografia d'Angel Ruiz i Pablo, publicada el 1919, sobre la Junta de Comerç de Barcelona.

La renovació historiogràfica catalana de les primeres dècades de segle permeté una ampliació i envigoriment del coneixement històric-educatiu a través de contribucions de com les de J. Miret i Sans (1858-1919), renovador juntament amb Carreras i Candi de l'Acadèmia de Bones Lletres (12), o les de J. B. Torroella i Bastons (1873-1929 a Girona, i a Tarragona el tantes vegades citat per Rubió (cf. infra) prevere Sanç Capdevila i Felip (Maldà, Baix Urgell, 1883-Id., 1932), que l'any 1921 va anar a Tarragona per organitzar l'Arxiu Històric Arxidiocesà. El seu estudi sobre *Les antigues institucions escolars de Tarragona* documenta la trajectòria escolar i acadèmica de Tarragona fins a la segona meitat del segle XIX, i il·lumina per primer cop aspectes com l'excel·lència assolida a determinades fases per

algunes institucions d'ensenyament, com el Seminari de Tarragona, que sembla haver estat una sòlida institució d'ensenyament a la segona meitat del segle XIX, en un procés que ja venia de quan l'arquebisbe Armanyà confià la direcció del referit Seminari a Fèlix Amat i Pont, al qual succeí com a Rector del Seminari el seu nebot Fèlix Torres Amat.

La considerable proliferació -massa poc coordinada fins ara- d'estudis i estudiosos locals arreu dels territoris de llengua catalana, no permet avançar prou en la integració i síntesis dels principals estudis. Treballs interessants dels darrers anys dormiten als centres d'estudi locals i pocs investigadors que hagin aportat elements al coneixement de la realitat històric-educativa comarcal han tingut la nomenada d'un d'ells, Agustí Duran i Sanpere, l'obra del qual, sens dubte degut als llocs de responsabilitat que va tenir a Barcelona, ha estat de més fàcil abast per als estudiosos. El seu estil de reconstrucció escolar històrica [DURAN I SANPERE, A. i GOMEZ GABERNET, F. (1944), "Las Escuelas de Gramática en Cervera", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVII, 5-77, Llibre de Cervera (1972)], partia de l'escorcoll de les dades de l'Arxiu Municipal de la localitat amb tant de profit que fou possible refer una larga nòmina de possibles mestres regents o auxiliars de les escoles de gramàtica i lògica entre 1338 i 1770.

No coneixem, però, treballs d'historiadors modernistes que sistematitzin les dades dels estudiosos locals sobre educació abans de Felip V de Borbó, duc d'Anjou. Per entendre'ns ben precisament, que facin la impressionant tasca erudita i crítica, i alhora sintetitzadora, que per a la Edat Mitjana va fer un Jordi Rubió i Balaguer (1887-), a la seva *Introducció, notes i comentaris*, a: Antonio de la Torre y del Cerro (1971), *Documentos para la Historia de la Universidad, I. Preliminares* (1289 -1451), Universitat de Barcelona, pp. 11-72, on gairebé podríem dir que el títol del llibre no respon a l'estudi i, en aquest sentit, aboca a una certa confusió. Sigui com sigui, és dels treballs més sòlids pel que fa a la història de l'ensenyament formal a la confederació catalano-aragonesa medieval. Dit altrament, es tracta d'un petit assaig erudit de síntesi que clou una època i una forma de treballar amb rigor científic el fet escolar. No deixa de ser simptomàtica, però, en aquest treball de Rubió, l'absència de citacions d'obres clàssiques d'història

(12) En certs aspectes, la seva aproximació a la història quotidiana és de molta actualitat, i dóna elements per a una història de l'educació informal. Vegeu, per exemple de Miret i Sans (1905, 1906), *Sempre han dut bé les oques*, Barcelona. O *Escolars Catalans al Estudi de Bolònia en la XIII^a centúria*, "Butlletí de la Reial Acad. de Bones LL. de Barcelona", XV, 1915, 1937-1955.

de la pedagogia. Gairebé només és citat un autor americà, W.K. Medlin (1964), *The History of Educational Ideas in the West*, New York, Center for Applied Research in Education, 1964. En canvi, ni Alexandre Galí, com a representant de la història pedagògica no acadèmica anterior al franquisme -la llarga recerca del qual potser desconeixia- ni Joan Tusquets -que simbolitza la pedagogia acadèmica- no són citats per a res.

Rubió i Balaguer, autor també d'altres grans treballs d'erudició com *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (1964), *Documentos para la Historia de la Imprenta y Librería en Barcelona (1474-1553)*, en col·laboració amb J. M. Madurell, i de diversos estudis crítics sobre Ramon Llull, ocuparia un paper només comparable al d'un altre gran erudit, el jesuïta Miquel Batllori, que ha resseguit les arrels de la transmissió cultural educativa catalana medieval i sobretot moderna, sobretot en el que fa referència als elements culturals i educacionals de la Societat de Jesús.

Miquel Batllori i Munné (Barcelona, 1909), professor de la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma, té una extensíssima obra de història cultural i eclesiàstica. Ha estudiat, entre d'altres, personatges com Arnau de Vilanova (*Obres catalanes d'Arnau de Vilanova* (1947) i Ramon Llull, així com diverses figures mallorquines com Jeroni Nadal o Miquel Costa i Llobera. Ha estudiat la qüestió dels Jesuïtes de la Il·lustració i l'escola ceriverina, així com la difusió de l'Humanisme als Països Catalans (13).

D'altres jesuïtes han treballat també temàtiques històricoeducatives d'interès per als Països Catalans. Penso en Manuel Revuelta González, S.J., als seu estudi *La Compañía de Jesús en la España Contemporánea* (I, 1984 i II, 1991), ple de dades fàctiques sobre les residències del la Companyia a la Província d'Aragó i la recerca del pare Antoni Borràs. També cal referir-se al model que va suposar al seu temps Ignasi Casanovas (1872-1936), fundador que fou i director de la Biblioteca Balmes (1923), estudis de Jaume Balmes (14) i de Josep Finestres, interessat també per l'educació social obrerista del segle XX (15).

Pel que fa al període següent, una "modernista",

Eva Serra, tot indicant i suggerint-nos una sèrie d'elements bibliogràfics i documentals al respecte utilitzades en aquest assaig, cosa que li agraïm, ens confirmava aquesta dispersió de les dades sobre el coneixement de l'univers escolar als segles XVI i XVII, fase en què la xarxa d'escoles elementals sembla haver-se enfortit a les ciutats dels Països Catalans. Però, amb quins ritmes? Quin va poder ser el desplegament precís? De manera poètica, però també naturalment interessada, un clergue precisament, el torellonenc Fortià Solà i Moreta, digué que "*l'escola és filla del temple; neix com una planta insignificant, i creix fins a convertir-se en arbre de branca ufanosa, vivificat amb la regor que li subministra el municipi, i amb el suau oratge de l'ambient que cada dia li és més propici*". Tinguem present que durant tota la centúria dissetena l'escola de la vila de Torelló va ser regida per sacerdots que residien a la parròquia, i que alguns particulars, com un eclesiàstic, féren donatius d'una importància relativa per a l'escola local. (F. SOLÀ, 1947, I: 651 i ss.).

Potser és inevitable un desconeixement gran de moltes facetes del fet educatiu al nostre àmbit geogràfic que no siguin la pura i nua història de l'ensenyament eclesiàstic, que algunes iniciatives editorials i acadèmiques recents d'àmbit espanyol ens permeten de documentar cada cop millor. Reconèixer l'ascendent institucional de l'Església catòlica fins al segle XIX i que, aquí com als altres territoris que romanen sota l'autoritat eclesiàstica romana, el catolicisme trentí es forja en una societat ja treballada de temps per la importància de l'educació formal per a la vida eclesiàstica, no té perquè incloure un determinat posicionament ideològic, semblant al d'A. Galí. Va ser, en efecte l'Església, segons Galí, que al segle XVI va propiciar un concepte públic del servei educatiu: "*foren eclesiàstics o religiosos esdevinguts sants els primers homes del món catòlic que van considerar els problemes de l'educació seglar d'una manera general, transcendent l'esfera familiar*" (16). No aprofundeix aquí Galí, com ho farà al Llibre XX, en la funció de l'Església, una funció tractada o en termes apològics i segons com es miri reduccionistes,

(13) Una mostra dels seus treballs per a un públic no especialista va aparèixer el 1958, al volum *Vuit segles de cultura catalana a Europa. Assaigs dispersos*. Entre la seva de publicacions d'aquest autor, indiquem: *La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos*, 1966, *Catalunya a l'època moderna. Recerques d'història cultural i religiosa*, de 1971 o, de 1983, *Orientacions i recerques*.

(14) Vegeu l'important estudi de la vida i el pensament de Jaume Balmes al primer volum de les obres que edità de Jaume Balmes: *Obras Completas*, BAC, Madrid, 1950.

(15) Entre 1932 i 1934 publicà Josep Finestres. Estudis biogràfics, en tres volums, que iniciava la sèrie "*Documents per la Història Cultural de Catalunya en el segle XVIII*". D'aquest autor la Biblioteca Balmesiana (de Barcelona) va publicar el 1953. *La cultura catalana del siglo XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*.

(16) GALÍ, A. (1981), *Història de les Institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900 a 1936*. Introducció (III), 13

partidistes, o, per a l'època coetània a Galí, amb més distanciament crític.

L'evidència documental, pel que fa al paper vertebrador del currículum escolar formal, ens permet de remuntar-nos ja al VI Concili del Laterà (1215) que havia decretat la fundació d'Escoles de Gramàtica a les poblacions principals de cada diòcesi, i, a un nivell més pròxim geogràficament, al Concili provincial de Lleida (1219), que manà instituir-les a cada ardiaconat, en el supòsit que ja existien a les catedrals.

El procés de secularització funcional de l'ensenyament que durà molt lentament a la constitució de les xarxes escolars modernes, emprant "secularització" en el sentit utilitzat pel mateix Rubió, en referir-se al "creixent laïcisme de la vida" a la Baixa Edat Mitjana (Introducció: Documentos..., p. 32), és millor conegut gràcies a la tasca d'una munió d'erudits locals que sobretot aporten dades sobre l'escolarització a les viles i ciutats.

Ens és molt menys conegut el desplegament educatiu a la xarxa rural. A localitats petites com Sant Martí de Tous, a la comarca d'Anoia, que no arribaven al miler d'habitants al segle XIX, no es documenta la presència de mestres seglars fins a les primeres dècades del segle XVIII. Per la seva banda, un exemple local de gestió municipal de l'ensenyament el tenim a la bergadana població de Bagà, on a mitjan segle XVI els cònsols pagaven el mestre i havien disposat una casa per a escola. Subvenien també a la despesa d'habitatge del docent (1569), en el ben entès, però que l'ensenyament no devia pas ser de franc per als alumnes (17).

Si de la muntanya septentrional passem a la plana mediterrània veiem com a Vilafranca del Penedès, on la tradició escolar ve de lluny (18), l'any 1502 era reconeguda al mestre d'escola i al

metge la franquícia de tots els tributs. Al segle XVI hi hagué a Vilafranca del Penedès una escola de nivell elemental on també s'hi ensenyaven les set arts liberals. Sigui com sigui, sembla que totes aquestes formes d'educació formal són l'antecedent remot d'aquella Aula de Llatinitat dita de Santa Caterina, sostinguda per l'Ajuntament vilafranquí al principi del règim liberal, de la qual fou deixeble el filòsof Francesc-Xavier Llorens i Barba.

Molt més importants són els apunts de Salvador Vilaseca sobre la tradició escolar a Reus (19), les acurades notícies de Batlle i Prats sobre Girona (20), una de les quals, *Mestres i escoles a Girona. Segles XVI i XVII*, Barcelona, Primeres Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, qui redacta aquest assaig té la satisfacció d'haver propiciat, així com també les prolongades recerques sobre Lleida de Josep Lladonosa, segons qui les referències medievals sobre mestres de minyons són escasses, però suficients per capir la importància de les escoles. L'existència d'unes escoles de Teologia a la Seu i la fundació de la Universitat posteriorment només s'expliquen si hi havia simultàniament sistemes d'ensenyament elemental: "*coneixem alguns aspectes d'organització escolar i didàctica dins les aules de Gramàtica de l'Estudi, com tampoc no ignorem que per a ingressar-hi hom havia de saber quelcom més que les beceroles. Aquesta tasca anava a cura d'uns escribes o cal·lígrafs titulats "mestres de escriure". I, ja s'entén que, per a saber d'escriure, de primer hom havia d'ensenyar de llegir*" (LLADONOSA, J., 1959, III:73).

Però el cert és que fins al segle XVI no hi ha proves feaents d'una preocupació municipal per les escoles elementals: "*el Renaixement no tan solament va despertar inquietuds a les aules de l'Estudi (es refereix a la Universitat de Lleida),*

(17) Ja que un document contracte entre l'ajuntament de Bagà i el mestre signat el 1592 diu que aquest rebrà 25 lliures el febrer i 25 el juny "i que los minyons que seran pobres que'ls hi donem en un cartell, que ell los passarà de franc" (SERRA i VILARÓ, 1989:160).

(18) A l'Edat Mitjana la sinagoga local havia tingut escola i a més hi havia escoles públiques a prop del portal de Sant Julià, i al segle XVè el frare Marc d'Avinyó va instituir escoles per a nenes pobres a la Casa de l'Almoïna. P. Mas (1932:192) creu possible que "en segles anteriors existissin, a redós d'alguns convents, escoles". El mateix autor afegeix que "als segles XVIIè i XVIIIè es donaven lliçons gratuïtes de filosofia, gramàtica llatina i retòrica als convents dels franciscans i trinitaris i, en els darrers anys de llur estada, els franciscans ensenyaven teologia; això féu que alguns veïns cursessin carrera sense moure's de Vilafranca. Altrament els franciscans tingueren escola gratuïta de primera ensenyança".

(19) A Reus, segons les informacions de Salvador Vilaseca i Anguera (1896-1975), polígraf reusenc, al segle XV el curs de les escoles de Gramàtica anava de Sant Lluc fins a Sant Joan: eren celebrats exàmens de suficiència a l'església abans del nomenament dels mestres, i aquests examens s'anomenaven Col·lació o Preàmbul. Durant el segle XV els mestres cobraven de quinze a vint lliures anuals de sou, tot i que a vegades arribaven a xifres superiors. Vegeu VILASECA, S. (1915), "La tradició escolar a Reus", *Aules*, Reus, Nos. 15-16, 1915 (1935)

(20) BATLLE I PRATS, LL. (1973): *La enseñanza General Básica en Gerona en el siglo XVII.-Los antiguos centros docentes españoles*, P.J.C., C.S.I.C., pp.183-199; Id., (1936): El Capítol de Girona i els Estudis Generals Barcelona, V.II, in: "Estudis Universitaris Catalans", 687-697; Id. (1977), *Mestres i escoles a Girona. Segles XVI i XVII*, Barcelona, Primeres Jornades.

ans també, fidels a un gran moviment sorgit en pro de l'escola popular arreu de Catalunya, els paers i els prohoms de Lleida, a la darrerria del segle XVI començaren a nomenar "mestres de llegir, escriure i comptar" en nombre variable però que definitivament foren tres, és a dir un per cada grup parroquial, tal com era dividida la ciutat per a la insaculació d'oficis municipals. Els mestres cobraven un salari oscil·lant de trenta a cinquanta lliures anyals, i casa franca; a més, tenien franquesa de gitades. L'ensenyament era gratuït; podien assistir a les escoles municipals tots els infants de Lleida. I l'anhel de generalitzar la instrucció mogué el Consell General a prendre un acord interessantíssim, car es tracta d'homes del segle XVII, en virtut del qual no podien ser elegits a oficis de la Paeria, tant de caràcter polític com burocràtics, els veïns de Lleida que no sabessin de llegir i escriure. Aleshores els mestres de minyons eren compresos dins la confraria de Sant Cassià, que, semblantment als altres gremis, a més de complir una funció de pietat i d'ajuda mútua, atorgava els títols de mestre després d'un examen l'exercici més important del qual era de fer un mostrari dels distints caràcters de lletra, segons els gustos cal·lígràfics de l'època. Gaudien de notables privilegis: ús d'espasa com els gentilhomes, tractament de "mossèn" així com els ciutadans honrats i els catedràtics de l'Estudi. En els últims anys del règim antic de la Paeria, el Consell acordà de nomenar una mestressa perquè les nenes també rebessin instrucció. Tot i la fallida de 1707, el municipi borbònic continuà protegint les escoles primàries" (LLADONOSA, J., 1959: 76-77).

Tot plegat palesa l'interès retrospectiu pel fet escolar i l'educació formal en general. Molt més trigaria a arribar l'interès o la voluntat de treballar aspectes menys "formals" del fet educatiu, però no menys trascendents, com la mateixa educació de la dona. Es admès que, pel que fa a l'ensenyament femení, al segle XVII, seguint l'exemple italià o francès, comença una certa preocupació per la seva organització. Simptomàticament, la Companyia de Maria, congregació religiosa d'origen francès s'estableix a Barcelona l'any 1638. Aquesta escola, l'anomenat "Monestir de l'Ensenyança", va començar amb l'oposició dels Jesuïtes de Barcelona. El seu èxit prova que a poc a poc s'anava escampant l'interès per la formació

escolar de la dona, fins i tot a les comarques allunyades. Així, a Tremp, localitat del Pallars Jussà, la senyora de la noblesa Isabel d'Areny i de Queralt, Baronesa de Claret, va instituir l'any 1695 una escola per l'educació de les nenes de la vila, tot reservant-se per a ella i els seus successors el dret de patronat actiu d'aquesta institució. Va dotar aquesta fundació amb la renda anyal de trenta lliures barcelonines (21).

Però si la nombrosa i dispersa recerca intercomarcal sobre aquests segles no ens ha permès fins ara encara refer en la seva complexitat la xarxa de dispositius educatius formals ni els mecanismes d'educació informal a nivell de tot el territori, no menys cert és que, pel que jo conec, tampoc hi ha estudis quantitius i qualitius sistemàtics sobre l'ensenyament primari i secundari a la ciutat de Barcelona de la Baixa Edat Mitjana al Règim borbònic, en la línia d'aprofondiment de l'assaig de Rubió i Balaguer abans referit, i que ens permetin estudiar i valorar la continuïtat dels ensenyaments públics "oficials" i els privats de tota mena de tipus primari i secundari al "cap i casal". Altrament sempre restarem insatisfets de les notícies parcials que ens arriben.

Tot duu a pensar que la voluntat democratitzadora de l'ensenyament mitjà i superior a Barcelona arrenca de l'Edat Mitjana. I així no ha d'estranyar que a la capital catalana el Consell de Cent pagués al segle XVII al mestre Pere Espanyol -que ja treballava per al municipi el 1606 i que va ocupar el càrrec de mestre municipal fins a la seva mort el 1641- 100 lliures per ensenyar els minyons. El mestre tenia el deure d'ensenyar a llegir i també doctrina cristiana. L'any 1628 va ser renyat perquè feia pagar als minyons essent així que les cent lliures rebudes de la ciutat eren per no exigir res als nens.

Què "modern" és, en aquest sentit, Rubió i Balaguer que a la "Introducció de *Documentos...* (1971), quan proposa "in nuce" magistralment un programa d'història "social" dels ensenyaments formals a la ciutat de Barcelona, en particular de l'ensenyament universitari:

"A la historia no le pedimos únicamente ¿qué pasó?, sino ¿por qué eso pasó? Cuando la ciudad de Barcelona se dejó tentar por la voz de algunos de sus habitantes que querían tener un Estudio General, ¿cuál fue el que triunfó de los tres

(21) Més endavant, però, l'any 1753, la reialesa va ordenar la reducció dels censals del 5 al 3 per cent, cosa que féu que l'assignació per a l'escola quedés reduïda a divuit lliures anyals, raó per la qual esdevenia impossible mantenir l'ensenyament.

Fou aleshores que un fill de Tremp, aleshores canonge a Tarragona, va decidir augmentar pel seu compte la dotació amb cinquanta lliures a l'any, per una banda, i a més, després de morir, va llegar a efectes d'ensenyament dues cases, una d'elles situada a Tremp, la qual havia de servir com a habitació de la mestra i per a local d'ensenyament (Historia de Tremp, 1977:199).

poderes? (es refereix a Església, Ciutat i Poder Reial) ¿Fue un movimiento de arriba abajo o de abajo arriba? ¿Fue el resultado de la composición de aquellas fuerzas? ¿Cuál fue la que se impuso? Otra pregunta: ¿Quiénes eran los que llevaban entre bastidores la dirección de aquellos movimientos de opinión, tanto en la curia episcopal como en el cabildo catedral, en el Consell de Cent o en el de Trenta, o en la curia real?" (p.16)

Rubió emet la hipòtesi que va ser la ciutat que a poc a poc es va anar sortint amb la seva en el tema de l'ensenyament universitari. La popularització (relativa) de l'ensenyament superior obriria vies de mobilitat social i faria resistència a la discriminació i a la "accepció de persones". Certament el "classisme" de l'ensenyament formal a la Barcelona dels segles XVI i XVII -per fer servir un anacronisme- no admet dubtes. Quant a l'ensenyament secundari masculí, cal mencionar en primer lloc el barceloní "Col·legi de Cordelles". El Reial Col·legi de Santa Maria i Sant Jaume o Col·legi de Cordelles va ser creat el 1593 per Miquel de Cordelles, un noble jurista regent que fou del Consell Reial. I ho fou per decisió testamentària de son oncle, el canonge i ciutadà honrat de Barcelona, Jaume de Cordelles, mort a Barcelona el 1577, el qual llegà els seus béns per a la construcció de l'esmentat centre docent i en redactà els estatuts de 1572. Situat a la Rambla de Barcelona, al costat del col·legi de Betlem dels Jesuïtes (fundat l'any 1544), al segle XVII el patró del centre, de la família Cordelles, proposà als Jesuïtes que es féssin càrrec del mateix, cosa que es materialitzà molt més tard, el 1662 un cop acabada la guerra dels Segadors. Arran de la revolta catalana el Col·legi de Cordelles havia estat convertit en caserna i no va reprendre les activitats docents fins el 1663.

Al servei de l'elit social catalana, va rebre la

consideració de Seminari de Nobles i els seus estudiants van entrar en rivalitat amb els de l'Estudi General o Universitat. El 1701 aquestes baralles van originar un conflicte entre la ciutat i la cort. Els docents, la gran majoria de la Companyia de Jesús, ensenyaven gramàtica i retòrica, filosofia suarista, francès, geografia i història. A més, professors seglars impartien lliçons de dansa, esgrima i música (22).

Caldria amb una certa urgència endegar, si és que ja no han començat, treballs en la línia proposada per Rubió, per tal de veure que suposa l'ensenyament d'èlite en relació als poders locals, eclesiàstics i reials en la Barcelona del segle XVII. Soldevila, que aquests darrers anys està en franc procés de revalorització historiogràfica, es refereix en termes molt crus a la "politització" emprant un altre anacronisme- dels conflictes escolars a la Barcelona dels Austries (23).

Va ser la Universitat de Barcelona que va propiciar l'avenç disciplinar. Efectivament, a Catalunya, la investigació històricopedagògica universitària va rebre un primer impuls des de la segona dècada de segle al si dels estudis de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Cal referir-se aquí a l'activitat dels germans gironins Carreras i Artau. El més gran, Tomàs (1879-1954), va ser historiador del pensament, advocat i etnòleg, catedràtic d'Ètica de la Universitat de Barcelona entre 1912 i 1949, i ponent de Cultura de l'Ajuntament franquista de Barcelona entre 1943 i 1953. Va escriure sobre Ramon Sibiuda, Lluís Vives i Jaume Balmes (24). I, per la seva banda, el petit, Joaquim Carreras i Artau (1894-1968), historiador de la filosofia, catedràtic de la Universitat de Barcelona entre 1951 i 1964, va ser l'autor d'un significatiu treball sobre "la filosofia universitària a Catalunya durant el segon terç del segle XIX" (1964). Ambdós van aprofundir en l'estudi del llegat filosòfic català, i

(22) Vegeu J.MARTÍNEZ ESCALERA, *Los Colegios de Jesuítas*, 417-439, DELGADO CRIADO, B.(Coord.), *Historia de la Educación en España y América, II*, Edcs. Morata, Madrid, 1993; i les notícies sobre els Jesuïtes a la Gran Enciclopedia Catalana, del Pare Antoni Borràs.

(23) a SOLDEVILA, F.(1938), *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona(1714-1837)*, Fac. de Filosofia i Lletres, Barcelona

(24) El professor Enrique González González, de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic al seu important estudi sobre "La lectura de Vives, del siglo XIX a nuestros días", in: *Opera Omnia .Ioannis Lodovici Vivis . I Volumen Introductorio*, Edicions Alfons el Magnànim, València, 1992, no sembla estimar massa el paper jugat per Tomás Carreras i Artau, qui havia reivindicat abans de la guerra Vives des de la reflexió catalanista. Tomás Carreras era del parer el 1931 que Lluís Vives era un graó de la doctrina catalana del sentit comú o filosofia del seny. Però "al término de la guerra (op. cit., pp. 32 i 33 i notes 61 i 62, ben eloqüents), el nuevo estado lo comisionó para depurar al personal docente y de las instituciones catalanas. Durante el homenaje a Vives en el IV Centenario de la muerte, organizado por el gobernador civil W. González Oliveros, él participó con un texto. Buen juez, empezó por su causa, castellanizando su capítulo de 1931 y depurándolo de toda alusión a Cataluña y a su escuela. Así, entre otros ejemplos, la idea "tan catalana" de promover el aprendizaje de lenguas orientales, se transformó en "tan dominicana". En vez de mencionar la lucha de los catalanes contra el código civil -como concluía su antiguo texto- se acuerda del Vives apologeta, y luego de citar un pasaje de Isabel la Católica: "pugnar contra la fe de los infieles", concluía: He ahí el "motor ideal del Imperio español". El Vives de la tradición catalana moría así a manos de uno de sus más tenaces expositores".

en especial en la història del lul·lisme, que va perviure com a corrent escolar a la Universitat Lul·liana de Mallorca (25).

La Universitat de Barcelona era la degana en allò que es refereix als estudis de Ciències de l'Educació a través de la seva històrica Secció de Pedagogia de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, creada l'any 1933, fruit del Seminari de Pedagogia de la mateixa universitat, creat per J. Xirau el 1929 i regularitzat el 1930. Segons Julio Ruiz Berrio, les característiques, enfocament i planteig d'aquesta Secció barcelonina eren quasi idèntiques a les de la Secció de Pedagogia de la Universitat de Madrid, tot i haver estat el seu personal docent escollit més eficaçment que a Madrid (26). Acabada la guerra, amb la universitat depurada, cal consignar els treballs de Joan Tusquets i Terrats (Barcelona, 1901) sobre Lull, Balmes, Vergés o Rosselló. Aquest clergue, de tirada -abans de la guerra- vers l'Apologètica i la Catequística, va accedir a la càtedra de Pedagogia General de la Universitat de Barcelona l'any 1954. Jubilat, va continuar les seves activitats a l'Istitut de Pedagogia Comparada del CSIC de Barcelona. Pedagog representatiu de la historiografia educativa de les primeres dècades del franquisme, amb una barreja d'integrisme catòlic -on reconeixem trets provinents de l'apologètica del Padre Ruiz Amado (1861-1934) i categories filosòfiques filles de l'especulació orsiana. En aquesta trajectòria publicística- que de manera intermitent ofereix treballs de reflexió històrica- cal situar el seu treball de 1953, Ramon Lull, pedagogo de la Cristiandad (Madrid). Posteriorment va centrar la seva atenció en la anàlisi dels corrents educatius del segle XX i, en particular, en Eugeni d'Ors (27). Tusquets va ser un decidit propulsor de l'interès per la història de la pedagogia catalana a la Universitat de Barcelona, de la qual fou catedràtic de Pedagogia entre 1956 i 1971. Albert Manent a l'Enciclopèdia Catalana (14) el defineix com a format en el neotomisme, renovador de la divulgació del catecisme i "enderiat per la franjaçoneria". Galí que no es gaire caritatiu amb la gent que no aprecia ni de vegades amb la que aprecia- el té en

poca estima com a pedagog. Tampoc Rubió i Balaguer no es fa eco del seu treball sobre Lull, a la petita i reveladora síntesi pròleg al treball de fonts sobre la Universitat de Barcelona (1971). Sigui com sigui, ningú no li pot negar a Tusquets una influència en l'atenció dels pedagogs vers les qüestions de la història de la pedagogia catalana.

La torxa de Tusquets va ser recollida, en certa manera per Alexandre Sanvisens i Marfull, animador de diverses recerques d'història educativa i de recerca documental, malgrat no dedicar-se a la disciplina històrica. En aquells anys, i des de instàncies no universitàries, es feren contribucions importants. Una d'elles va ser qualitativament diferent. Em refereixo a l'obra històricoeducativa, iniciada als anys quaranta i no acabada en vida, d'Alexandre Galí, que fou, en primer lloc, un pedagog eminentment pràctic però amb una gran capacitat de reflexió, i, com a tal, va jugar un paper de primer ordre en la construcció teòrica de la pedagogia catalana contemporània (28). A causa del seu ideari nacionalista va ser condemnat després de la contesa bèl·lica a un ostensible ostracisme acadèmic, enfront del qual la seva reacció va ser sobretot de caire defensiu. El seu tarannà liberal-conservador, la seva curiositat universal, però també el seu personalisme, es manifesten en la seva producció historiogràfica sobre educació, producció que no ha estat publicada -i encara no pas tota- fins fa pocs anys, però cal advertir que l'edició feta dels seus treballs històricoeducatius no ha estat sotmesa a anàlisi; no es tracta, doncs, d'una edició crítica (29) que contrasti, revisi i actualitzi molts dels posicionaments del pedagog, sense que això desmereixi per a res la riquesa de la informació que Galí ofereix de la trajectòria de la pedagogia catalana de les primeres dècades d'aquest segle.

Galí cita alguns -no gaires- tractadistes internacionals (de manuals generals o diccionaris d'història de l'educació) de les primeres dècades de segle: Paul Monroe o Jules-Gabriel Compayré o encara Ferdinand Buisson o Rufino Blanco Sánchez o també els treballs del pare R. Ruiz Amado sobre la pedagogia ignaciana. Pel que fa a la gènesi de l'ensenyament d'estat i l'evolució de les idees pedagògiques, Galí creu que a l'Edat

(25) Aquests últims anys un dels vessants intel·lectuals de l'obra de Tomàs Carreras i Artau ha estat objecte de revisió per l' antropòleg Lluís Calvo i Calvo (1994) a: Tomàs Carreras i Artau o el temps de l'etnologia catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Ajuntament de Bellpuig.

(26) Cf. RUIZ BERRIO ("Bordón", 1984:223)

(27) (1979): *El 1901, data crucial de la pedagogia catalana*, Palma de Mallorca, "Lluc", o (1984): *La política culturalista de Eugeni d'Ors*, CSIC, Barcelona.

(28) GALÍ, A. (1928, 1984), *La mesura objectiva del treball escolar*, Vic, EUMO, taules cronològiques: elements biogràfics, a partir d'un esboç autobiogràfic.

(29) Remeto el lector als treballs de J. MASABEU, X.GAYÀN i P. SOLÀ sobre A.Galí, a *Educació i Història*, Núm. 2, Barcelona 1995, 129-160.

Mitjana, a l'"anomenada civilització occidental" l'ensenyament havia estat o "una funció familiar o un sistema de transmissió de coneixements"(30). No queda gens clar què entén pel primer terme de la disjuntiva, atès que per a ell l'educació com a "funció familiar" venia a ser "el mecanisme pedagògic", que "per organitzat que semblés, no transcendia els interessos de la vida familiar, dins el seu inevitable encaix col·lectiu". Aquest mecanisme podia incloure "una certa escola pública que atengués les necessitats familiars". Segons Galí, únicament l'Església "exercia una funció docent general i pública vinculada amb la seva essencial raó d'existir". Sembla esquemàtica i gairebé caricaturesca aquesta visió de l'educació medieval, mancada de l'esperit dialèctic que tant viva fa d'altres vegades l'aproximació galiniana a la història del fet educatiu.

En realitat, Galí no treballava tant en el buit, atès que malgrat l'absència d'una tradició històricopedagògica consolidada i ben dotada d'eines conceptuais per interrogar els documents, podia recórrer a la recerca que el mateix Jordi Rubió estava fent sobre les escoles medievals, i a tota la renovació propiciada pels De la Torre i Soldevila. Únicament podríem consignar com a anteriors als seus treballs les aportacions del corrent que conceptualitzem com a positivista, representat per un Jaume Carrera Pujal, que no era un historiador sinó un periodista, antic polític de la Lliga i després de la guerra funcionari de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona. Carrera Pujal és, per damunt de tot autor d'una *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, publicada entre 1946 i 1949, en quatre volums, i d'una *Historia política de Cataluña en el siglo XIX*, publicada el 1957-1958, en set volums. Va treballar de manera intensa, i amb una metodologia ben complicada, en la reconstitució dels processos d'escolarització barcelonins dels segles XVIII i XIX, d'on en van sortir obres com *La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX* (1957), *La Universidad, el Instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX* (1959), i *La escuela de nobles artes de Barcelona en los siglos XVIII y XIX (1755-1901)*, (1957). Es veritat que, gràcies a Carrera Pujal (que va morir l'any 1961), van ser possibles aproximacions més crítiques com les d'Antoni Jutglar entorn del procés d'escolarització

barcelonina del segle passat. En aquest historiador, els corrents del cristianisme crític i del marxisme van contribuir a modelar una visió analítica de la realitat escolar, visió que ell personalment no va desenvolupar en fases posteriors de la seva trajectòria investigadora, malgrat haver continuat manifestant un interès pel paper de l'educació en la producció i reproducció de les classes socials (31).

Fins aquí hem intentat d'escriure els diversos corrents més o menys dibuixats de la historiografia educativo-cultural catalana: una línia acadèmica -amb resultats excel·lents, però limitats per problemes de lògica insuficiència teòrica- en autors com Rubió i Balaguer i la plèiade d'investigadors comarcals i barcelonins. Una línia que parteix de la pedagogia universitària: els germans Carreras Artau, Joaquim Xirau, després de la guerra Joan Tusquets, A. Sanvisens o B. Delgado, amb un treball continuat d'equip, que ha recordat que la manca de recerques sistemàtiques provoca una lamentable falta de constància històrica (32).

La orientació acadèmica d'aquest nucli de la Universitat de Barcelona ha dut a plantejar-se la qüestió dels manuals. Cal pensar que, en determinats moments de la història recent, i per raons bàsicament acadèmiques (quan els continguts "històrico-educatius" eren d'estudi obligatori per als futurs mestres), s'han confeccionat o traduït històries "generals" de l'educació, "manuals" històrics d'idees pedagògiques, pràctiques, tècniques, moviments i personatges de la pedagogia. Generalment han passat ràpidament de moda, com la majoria de síntesis. Val a dir que, cap d'aquests manuals s'ha referit de manera principal -ni tan sols de manera marginal- a l'espai físic i cultural de la llengua catalana.

En part, la ràpida caducitat d'aquests manuals i síntesis generals ha tingut molt a veure amb la manca d'històries regionals i locals de l'educació, basades en una recerca constant, sostinguda i rica en resultats. Sembla, en efecte, que sense aquesta investigació de base, el discurs històrico-educatiu no va gaire més enllà del pur refregit; sera, doncs, bo que es mostri humil i autocrític pel que fa a les seves limitacions, buits d'informació i llacunes en recerca de base. Es a tenir en compte, en aquest sentit, l'ambiciosa iniciativa precisament

(30) GALÍ, A. (1981), *Història de les Institucions. Introducció* (III), 11, 12

(31) JUTGLAR, A. (1966): *Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900*, in: "Materiales para la Historia Institucional de la Ciudad", I. M. H., Barcelona, XVI, pp. 283-411. Id. (1967): *La enseñanza en Barcelona en el siglo XX*. (Esquemas para su historia), Barcelona, "Anales de Sociología", 7-39.

(32) UNIVERSITAT DE BARCELONA (1978), *Guia didàctica per a l'investigador de la història de la pedagogia catalana*, p. 31.

coordinada pel professor de la Universitat de Barcelona, suara esmentat, B. Delgado Criado (Madrid, 1993), de confecció d'una *Historia de la Educación en España y América* on podem trobar-hi de tot, una mena de "brain storming" del saber històrico-educatiu als departaments de pedagogia espanyols, amb un resultat certament revel·lador. Obra aquesta a comparar amb l'obra publicada pel Ministeri d'Educació i Ciència a la darrera fase socialista (33), obra pretesament crítica i més distanciada, on de manera sorprenent no es dedica cap espai al *marc institucional* (característiques acadèmiques del lloc des d'on es produeix literatura historicoeducativa, des d'on es generen activitats, tipus de departaments universitaris, estructura jeràrquica, història) de la producció historicoeducativa a l'Espanya actual. L'estudi en qüestió inclou una revisió dels següents àmbits temàtics: alfabetització, estadística escolar, l'escola pública, l'escola privada, l'educació popular, l'educació contemporània de les dones, els espais escolars, els continguts, manuals i mètodes d'ensenyament, la formació del magisteri i els corrents pedagògics. Hom hi troba a faltar avaluacions del que s'ha fet en camps com la història de la infància i de la joventut i una ponderació del pes formatiu determinant dels agents de l'educació informal a la història contemporània d'Espanya, en especial la incidència dels mitjans de comunicació social, cinema i televisió en particular. Aquest llibre crític, expressió en certa manera de la "modernització" historicoeducativa dels socialistes, no entra en les qüestions que planteja el revisionisme historiogràfic animat pels nacionalismes de l'estat.

Tornant, però a la història de la historiografia pedagògica catalana, diguem que al costat dels dos corrents citats, i amb connexions amb ambdós, cal ressenyar una línia de treball més lligada a una preocupació pràctica i teòrica per les qüestions de la "renovació" pedagògica. Alexandre Galf en seria un exemple eminent, i els nuclis de l'Institut Municipal de Barcelona -entorn d'Artur Martorell- i sobretot de la Biblioteca /Arxiu de Rosa Sensat en serien altres exponents. També el Seminari d'Història de l'Ensenyament, impulsor de les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans i de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana anirien en aquesta darrera línia.

Potser la representa, de manera força distingible un professional que no procedia del món acadèmic, vinculat al moviment renovador de

mestres de Rosa Sensat, Jordi Monés i Pujol-Busquets, el qual pot ser considerat com a degà dels treballadors intel·lectuals de la recerca historicoeducativa catalana actual, sobretot si pensem que altres autors mencionats en aquesta revisió -com el mateix Joan Tusquets- només s'han dedicat parcialment a aquesta disciplina històrica, havent centrat moltes vegades els seus escrits en altres aspectes de reflexió teòrica. Els primers treball historicoeducatiu de Monés s'inscriuen en el cercle expansiu de creixent interès històric per l'educació, perceptible en el vigorós nucli de pedagogs de Rosa Sensat, des dels seixanta, on trobem personalitats com Enric Lluç o Jordi Cots, el qual, curiosament, va llegir el 1978 la tesi doctoral sobre la declaració dels drets del nen i l'ordenament positiu a la Facultat de Dret [director, un jurista: Manuel Jiménez de Parga]. Fet no excepcional, si pensem en les moltes tesis de temàtica educativa llegides en altres facultats acadèmiques que les de pedagogia. Aquest és el cas, per només indicar-ne un, de J. Grifoll Guasch (1967), la tesi del qual consta com a dirigida per Fabià Estapé. Presentada a la Facultat de Ciències Econòmiques -de la Universitat de Barcelona-, tractava dels "aspectes econòmics de l'educació: la rendibilitat de l'educació al nostre país".

L'autodidactisme era el hàndicap d'una generació sense quasi ponts academicoculturals vàlids degut a la guerra civil. Aquest vessant autodidacta destaca en l'orientació sociocrítica impresa per Jordi Monés, investigador la tasca del qual cal conceptuar com a factor important i alhora exponent del renaixement de l'interès per la història de l'ensenyament a l'àrea catalana. Format en l'ambient estimulant de les primeres "Escoles d'Estiu" de la postguerra i del moviment ja evocat de "Rosa Sensat", Monés va començar la seva carrera de publicista historicoeducatiu amb una preocupació, de vegades excessiva, pels aspectes sociopolítics de l'educació. Als seus darrers estudis, un dels interessos principals d'aquest autor ha estat refer la història de l'ensenyament tecnicoprofessional català.

Posteriorment va incidir en la Història de l'Educació Josep Pallach, el qual va aplicar una línia de recerca sociològica d'encuny durkheimià a l'estudi històric del professorat d'ensenyament primari. De tota manera, Pallach no es dedicava d'ofici a la història educativa i l'abast de les fonts que va utilitzar al seu estudi sobre els mestres públics gironins era un xic restringit. La seva tesi fou dirigida pel professor García Garrido, comparativista aleshores catedràtic de la

(33) CIDE (1994), ed. de GUEREÑA, J.L./ RUIZ BERRIO, J./ TIANA FERRER, A.: *Historia de la educación en la España contemporánea. Diez años de investigación*, Madrid, MEC-CIDE.

Universitat Autònoma de Barcelona. Altres tesis que inclouen referències a la història educativa de les darreres dècades, també dirigides per J. L. García Garrido, al seu període d'estada a Catalunya, van ser la de Pere de Darder (1983) sobre "Anàlisi del funcionament qualitatiu dels Centres Privats d'EGB a Catalunya", amb una aportació sobre la història de l'escola privada a Catalunya, al volum II, 11-50. O la tesi de J.A. López sobre el funcionament de l'escola pública a Catalunya.

A notar el tremp positivista, centrat en especial en la recollida factual de dades, de la meritòria recerca del salessià Ramon Alberdi. L'exemple d'aquest investigador s'inscriu dintre del cas de les institucions i congregacions religioses dedicades a l'ensenyament, que tant han abundat en la nostra història. Generalment, i en major o menor grau, aquestes congregacions han tingut cura de recollir i narrar llur pròpia història escolar.

Pel que fa als escolapis, a aportacions antigues, com la de P. Calasanz Bau, *Historia de las Escuelas Pías en Cataluña. 1751-1951*, de 1951, o de Josep Poch, autor per exemple d'una síntesi sobre Estado actual de las investigaciones críticas sobre la antigua Universidad de Lérida (I.E.I., Lleida, 1968) (34), cal afegir-hi les aportacions de Joan Florensa, autor de nombrosos treballs de recerca sobre l'ensenyament de la seva Congregació, les de de Genís Samper o de Ramon Tarrós.

Ja hem esmentat Jordi Monés i Pujol-Busquets. D'altra banda, cal consignar a Catalunya, la tasca d'especialistes com B. Delgado, Cl. Lozano, J. González-Agápito, S. Marquès, C. Vilanou, R. Navarro, P. Solà, J. Carbonell, C. Cañellas, R. Torán, P. Cuesta, M. Ribalta, E. Fontquerni, M. Puig, E. Cortada, C. Lloret, S. Domènech i força altres, a banda dels mencionats en evocar la història de la historiografia educativa al Principat. Cal pensar en el pes institucional i incidència, pel que fa a la producció de temàtica historicoeducativa de la primera cronològicament i quantitativament de les universitats catalanes, la Universitat de Barcelona, amb el seus centres de documentació bibliogràfica i hemerogràfica, rics en material d'estudi per al coneixement del passat

educatiu català.

En altres àmbits disciplinars, cal esmentar les aportacions indirectes d'investigadors com J. Casassas, S. Riera Tuèbols, E. Serra, R. García Cárcel i sobretot, per la seva deliberada intenció d'obrir una nova lectura de la significació política i cultural de la Universitat de Cervera Joaquim Prats, lluny del que considera esbiaixament romàntic i nacionalista de Soldevila. No convenç, però, l'afany de Prats de treure ferro polític a la decisió borbònica d'abolició de la Universitat de Barcelona i altres universitats, tot fent-les confluïr en una única universitat d'obediència reial, la de Cervera (35).

Al costat d'una estructura universitària poc acostumada històricament a la flexibilitat interdisciplinària, marcada també per una certa incoordinació entre les institucions de tot l'àmbit lingüístic català, cal fer esment de la celebració periòdica de les *Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, i la creació de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana. Aquesta societat promou el debat continuat sobre el fet educatiu en una perspectiva històrica i en una òptica interdisciplinària. Ha publicat generalment els materials originals de recerca exposats i debatuts a les seves sessions de treball o congressos, celebrats amb certa continuïtat des de 1977 (Barcelona, 1977, Ciutat de Mallorca, 1978, Girona, 1979, Tarragona, 1980, Vic, 1982, Lleida, 1984, Perpinyà, 1985, Menorca, 1986, Barcelona, 1987, Palma de Mallorca un altre cop el 1989, Reus, 1991 i ara Bellaterra, Vallès Occidental, 1995) (36).

I fins aquí aquests apunts historiogràfics sobre un terreny i una disciplina que haurà de comptar en el futur amb una potenciació acadèmica problemàtica i amb un esforç de treball comparatiu. Grans camps d'estudi com el lul·lisme, el vivisme, el catolicisme popular (el pare Claret), etc. esperen adobs i conreu intensiu nou. ¿No és sorprenent i trist que el gran estudiós Enrique González González a la revisió crítica de *Vives de l'Opera Omnia. Ioannis Lodovici Vives. I Volumen Introductorio* de les Edicions Alfons el Magnànim, citat abans (nota 24) no es referís gairebé per a res -amb l'excepció del nom del pare

(34) En aquesta bonica revisió crítica dels treballs sobre la Universitat de Lleida, Poch (1968) -que en algun moment diu recolzar-se en Jordi Rubió- distingia entre la tasca "historiogràfica" (que només documenta el fet fundacional i la ulterior pervivència de l'Estudi lleidatà) i la "investigació", que s'endinsa en la vida cultural de la universitat de Ponent, "para lección, experiencia, escarmiento y afán de perfección en el tan traído y llevado problema universitario". Per a ell, la "investigació" sobre la universitat de Lleida havia de conduir a auscultar "amb tota objectivitat" la sèrie de reformes de l'Estudi il·lerdenc des de finals del segle XV fins a la segona meitat del segle XVII, per tal de copsar els processos d'adequació de les estructures universitàries a "las exigencias vitales, socio-políticas de aquellos años".

(35) J. PRATS (1993), *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*, Pagès editors, Lleida.

(36) En revisar dos anys després aquests articles, com a editors dels mateixos, ja sabem que les properes Jornades s'han fet novament a Vic (1997).

Batllori- a cap front actual d'estudis renovadors i aprofundidors de la pedagogia humanista dels Països Catalans i del mateix Vives, a posar al costat dels fronts en què sí hi ha una activa recerca sobre el gran humanista jueu valencià, com el front filològic o el jurídic?

Pere Solà i Gussinyer